

De handikappades situation

Mats Freij

Behovet av gemenskap hör till de mest grundläggande mänskliga behoven. Att vara tillsammans med sina anhöriga, vänner, arbetskamrater, att tillsammans med dem uppleva saker, utbyta tankar – det har vi alla behov av. Att detta gemenskapsbehov upplevs olika av olika människor förändrar inte saken.

Men alla har inte lika stora möjligheter att vara med.

Mats Freij, journalist och informationssekreterare på HCK, Handikappförbundens Centralkommitté. Mats Freij är redaktör för tidningen Handikappsamverkan och arbetar också med arbetsmarknadsfrågorna inom HCK.

Handikappade står utanför i vårt samhälle. Människor med fysiska eller psykiska begränsningar är handikappade i gemenskapen och står utanför det som är mycket väsentligt för dem. För andra människor är orsaken uppenbar! Att handikappade står utanför beror naturligtvis på deras handikapp.

Den som till exempel inte ser, hör eller inte kan ta sig fram genom miljön hindras naturligtvis av denna begränsning. Med detta synsätt är det alltså de handikappade själva som i alla olika situationer bär med sig sina problem. Detta synsätt har till ganska nyligen varit det helt dominerande.

När samhället för inte så där förfärligt långesedan började intressera sig för att göra någonting åt handikappades situation ställdes alltså den handikappade själv i centrum för åtgärderna. Vård, anpassning och rehabilitering syftade (syftar) alla till att minska verkningarna av den enskildes handikapp.

Forskning kring tekniska hjälpmedel och proteser är inriktad på att återge den handikappade den icke-handikappades funktioner. Denna inriktning har varit nödvändig och måste fortsätta även i framtiden men det räcker inte längre.

Det är naturligtvis inte möjligt för alla grupper eller individer att med teknik och träning nå upp till så kallade normala funktioner. Att hålla fast enbart vid de traditionella insatserna måste därför betraktas som en grov felsyn.

"Förhållande mellan individen och samhället"

Människor med olika funktionsnedsättningar har alltid funnits och kommer alltid att finnas i vårt samhälle. Vårt samhälle är däremot utformat utan hänsyn till denna realitet. HCK, Handikappförbundens Centralkommitté (ett samarbetsorgan för 22 handikappförbund) skriver i sitt handlingsprogram Ett samhälle för alla: *"Handikapp är ett förhållande mellan individen och det omgivande samhället. Genom förändringar av samhället kan fysiska och psykiska begränsningar förebyggas, minskas eller undanröjas."*

Det är detta nya synsätt som måste vinna insteg bland makthavarna. Ett framtida samhälles utformning måste präglas av insikt om människors verkliga förutsättningar. Det är endast genom förändring och anpassning av det omgivande samhället som vi på ett mer avgörande sätt kan påverka handikappades möjlighet till gemenskap och delaktighet.

Det finns anledning att göra en snabb överblick hur situationen egentligen är på olika områden i vårt samhälle.

Arbete eller pension?

På arbetsmarknaden är högt tempo och höga prestationskrav mycket märkbara. Detta innebär att stora grupper har svårt att under någon längre tid eller överhuvudtaget utföra något arbete. Kravet på allas rätt till arbete klingar ihåligt så länge inte någonting görs åt det lönsamhetstänkande som nu råder både på den privata och offentliga sektorn. Under hösten 1978 anmälde sig i genomsnitt över 25 000 personer med arbetshandikapp på landets arbetsförmedlingar. De var arbetslösa, hade arbete men ville byta etc. Inte ens två (2!) procent av dem fick arbete på den öppna arbetsmarknaden. Ingen utanför handikapprörelsen har egentligen reagerat speciellt kraftigt inför dessa siffror.

Handikappade ungdomars situation får tjäna som exempel på hur allvarlig situationen är. Varje år pensioneras i Sverige nästan 2 000 människor under 29 år. Många av dem byter barnbidraget mot förtidspensionen. Varför? Ja, alla kan helt säkert inte delta i arbetslivet, beroende på gravheten i handikappet eller att förtidspensionen inneburit passivering och uppgivenhet. Men de andra. Vad gör skolan för dem? Icke-handikappade elever förbereds via pryo och praktik för inträdet i arbetslivet. Handikappade elever "befrias" ofta från den här pryon. Inte av elakhet. Nej, för att det inte finns arbetsplatser där det är möjligt för en rullstolsbunden eller hörselskadad pojke eller flicka att kunna fungera.

Av de över 280 000 förtidspensionärerna i landet är över 25 000 under 35 år. Medan regeringen och riksdagen synar de flesta utgiftskontona under lupp, kan kontot för förtidspensionerna fortsätta att öka (automatiskt verkar det som) utan att någon höjer på ögonbrynen.

Handikappades arbetsmarknadssituation är ingen konjunkturfråga. Det ser alltid lika allvarligt ut. Att resa kraven i olika konjunkturer är dock lite annor-

.....

Samhället hårdnar. Det är därför handikappade som söker arbete allt oftare möts med frasen: "Söker du jobb, när så många "friska" går utan jobb?"

.....

.....

Allt fler byggherrar försöker få dispens från lagstiftningen som säger att bostadshus med ett visst antal våningar skall utrustas med hiss.

.....

lunda. I lågkonjunktur provas solidariteten. Samhället hårdnar. Det är därför handikappade som söker arbete allt oftare möts med frasen: "Söker du jobb, när så många "friska" går utan jobb?" Detta innebär självklart att den handikappade inte känner sig speciellt välkommen in i den delen av samhället som utgörs av arbetsmarknaden.

Segregering i boende

Många handikappade bor dåligt. Helt enkelt därför att de flesta bostäder är byggda på sådant sätt att de inte är tillgängliga för stora grupper. Bostadssegregeringen har ökat under senare år. Den skapar dåliga miljöer som ger upphov till och förstärker handikapp.

Färdtjänsten – som i bland måste ersätta allmänna kommunikationer – är på många orter dålig eller försedd med sådana regler att den beskär rörelsefriheten. Många lever på institutioner som har dålig standard och begränsar det egna boendet. Många människor lever idag på institution utan att egentligen behöva det – orsaken till detta är att landsting och framförallt primärkommunerna inte satsat på bostadsbyggandet och en ordentlig öppenvård. Många tvångsvårdas och utsätts för behandling under förnedrande former.

Allt fler byggherrar försöker få dispens från lagstiftningen som säger att bostadshus med ett visst antal våningar skall utrustas med hiss. Det underlättar inte rörelsehindrades möjligheter till ett integrerat boende.

Utbildning – till vad?

Fortfarande är dålig och kort utbildning vanligare bland handikappade än andra grupper. En dålig utbildning får konsekvenser för hela livssituationen – en dålig utbildning leder till trista arbeten i dåliga miljöer med låg lön.

Under senare år kan man dock se en annan ut-

veckling, främst vad gäller unga handikappade. De är oftast bättre utbildade än många icke-handikappade ungdomar. Utbildningen byggs på hela tiden. Om inte arbete kan erhållas efter avslutad utbildning finns hela tiden möjligheter till utbildning på annan linje eller annan institution.

Utbildningen har för många ungdomar inneburit att förtidspensioneringen uppskjutits några år – men något arbete har den inte gett.

Fritid – påtvingad isolering

De aktiviteter som de flesta människor i vårt samhälle kan delta i är ofta otillgängliga för stora handikappgrupper. Vilka möjligheter har blinda, döva, rörelsehindrade att delta i fackföreningsmöten och i det politiska föreningslivet? Alltför ofta, ja nästan alltid saknas teleslinga för de hörselskadade, tolkar för döva och när hände det att synskadade fick en möteskallelse på punktskrift eller på kassett? Förståndshandikappade har stora svårigheter att tillgodogöra sig information i samtliga massmedia. Utbudet av litteratur för denna grupp är katastrofalt dåligt.

Människor med medicinska och socialmedicinska handikapp har små möjligheter till en ordentlig semester. De är hänvisade till vård och behandling på bostadsorten. En dålig ekonomi försvårar också ett kanske nödvändigt miljöombyte.

Till detta ska läggas utbud i likhet med det kommersiella fritidsutbudet finns att tillgå företrädesvis på kvällstid. Vaför är det så? Har vi inga skyldigheter mot de många människor som många gånger mot sin vilja är dömda till en tillvaro där ingenting finns att göra före kl 18.00?

Demokratiproblem

Möjligheterna att delta i den demokratiska beslutsprocessen är för många handikappade starkt begränsade. Dels beroende på den "politiska fattigdom" som blir resultatet av utestängningen men också därför att den rent fysiska tillgängligheten ofta inte finns. I kommunallagen står att alla medborgare har rätt närvara vid kommunfullmäktiges sammanträden. I hur många kommuner uppfyller

Handikappade eller andra utsatta grupper kommer aldrig att bli jämlika i ett samhälle som bygger på konkurrens mellan individer.

man den delen av lagen? Hur har man löst problemen för dem som lider av kommunikationshandikapp, synskadade, döva, utvecklingsstörda?

Detta förhållande har också gjort att handikappade i långa tider har blivit företrädda av andra. Genom att konstruera vårt samhälle på detta sätt har handikappade effektivt stängts ute från att påverka sin egen situation. Denna fråga är en av de allra viktigaste för handikappsorganisationerna och överallt ställs nu krav från organisationer och enskilda att mer direkt få avgöra frågor som rör den egna situationen.

Denna hastiga genomgång på några samhällsområden visar att handikappade är mycket ojämlika i samhället.

Det går inte heller att isolera en fråga från den andra, vilket ofta har varit fallet. För de flesta arbetslösa är själva *arbetsbristen* problemet. Den kan lösas genom att ge individen ett arbete. Men för en rörelsehindrad med svårigheter i boende, resandet etc är problemet mer komplext. På område efter område är det likadant. Det krävs en helhetssyn från politikerna och planerarens synpunkt när det gäller den fysiska miljön.

Det är också helt nödvändigt att förändra den marknadsekonomi med dess lönsamhetsfilosofi som vi lever i. Handikappade eller andra utsatta grupper kommer aldrig att bli jämlika i ett samhälle som bygger på konkurrens mellan individer. Företag, förvaltningar och enskilda måste pressas till att ta del av ansvaret för att alla människor ska kunna känna gemenskap i vårt samhälle. En titt på dagens arbetsmarknad visar att företagen inte är kapabla till detta.

Vill vi, som HCK säger i sitt handlingsprogram, skapa Ett samhälle för alla, måste vi *förändra samhället inte individen*. Gör vi inte det, kommer orättvisorna och ojämlikheten att öka.